

ЕЛЕКТРОННИЙ ПІДПИС ЯК ІНСТРУМЕНТ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВ АДВОКАТА ПРИ ОТРИМАННІ ДОКАЗІВ У СПРАВАХ ПРО РОЗІРВАННЯ ШЛЮБУ: ПРАВОВІ КОЛІЗІЇ ТА ПРАКТИКА

Мельник Олександр Сергійович,

аспірант

Приватного закладу вищої освіти
«Київський міжнародний університет»

Стаття присвячена комплексному аналізу проблем, що виникають при застосуванні електронного підпису адвокатами під час реалізації їхніх професійних повноважень, зокрема, щодо отримання доказів, необхідних для ведення справ про розірвання шлюбу. Особливу увагу приділено труднощам, які виникають при зверненні до органів державної реєстрації актів цивільного стану (ДРАЦС) з метою отримання дублікатів документів, зокрема свідоцтв про шлюб, на підставі договору про надання правової допомоги, укладеного в електронній формі та підписаного кваліфікованим електронним підписом (КЕП).

Актуальність теми дослідження зумовлена кількома факторами: стрімкими процесами цифровізації правосуддя та суспільних відносин загалом; необхідністю забезпечення ефективного та безперешкодного доступу до правосуддя для всіх громадян; а також особливими викликами, спричиненими воєнним станом в Україні, коли значна кількість клієнтів адвокатів перебуває за кордоном або є внутрішньо переміщеними особами, що ускладнює традиційні способи взаємодії та отримання документів.

У статті детально досліджується чинне правове регулювання використання електронних довірчих послуг та електронного документообігу в Україні. Окрема увага приділяється презумпції відповідності КЕП власноручному підпису та юридичній силі електронних документів, підписаних КЕП.

Центральною частиною дослідження є аналіз правових колізій, що виникають між нормами законодавства вищої юридичної сили (законами України) та підзаконними нормативно-правовими актами, зокрема Правилами державної реєстрації актів цивільного стану в Україні, що регулюють діяльність органів ДРАЦС. Розкривається проблема відмови органів ДРАЦС визнавати договори про надання правової допомоги, укладені в електронній формі та підписані КЕП, як підставу для видачі дублікатів документів. Така практика створює штучні бар'єри для адвокатів та їхніх клієнтів, нівелюючи переваги електронного документообігу.

Також висвітлюються проблеми судової практики щодо прийняття електронних доказів та підтвердження повноважень адвоката в цивільному процесі, аналізується позиція Верховного Суду щодо неприпустимості надмірного формалізму. На основі проведеного аналізу обґрунтовується нагальна необхідність удосконалення нормативного регулювання та практики застосування електронного підпису адвокатами. Формулюються конкретні пропозиції щодо внесення змін до Правил ДРАЦС, розробки технічних механізмів перевірки КЕП, видання роз'яснень Міністерством юстиції України, а також розвитку цифрової інфраструктури та формування прогресивної судової практики. Метою цих заходів є забезпечення ефективного реалізації прав адвокатів та їх клієнтів на отримання правової допомоги та доступ до правосуддя в умовах цифрової трансформації.

Ключові слова: електронний підпис, кваліфікований електронний підпис (КЕП), електронні довірчі послуги, адвокат, представник, доступ до правосуддя, розірвання шлюбу, ДРАЦС, дублікат свідоцтва про шлюб, договір про надання правової допомоги, електронний документообіг, правова колізія, воєнний стан.

Melnyk Oleksandr. Electronic signature as a tool for exercising the rights of a lawyer in obtaining evidence in divorce cases: legal conflicts and practice

The article is dedicated to a comprehensive analysis of the problems arising from the use of electronic signatures by lawyers in the exercise of their professional powers, particularly regarding obtaining evidence necessary for handling divorce cases. Special attention is paid to the difficulties encountered when applying to the state civil status acts registration bodies (DRACS) to obtain duplicate documents, specifically marriage certificates, based on a legal aid agreement concluded in electronic form and signed with a qualified electronic signature (QES).

The relevance of the research topic is driven by several factors: the rapid processes of digitalization in justice and societal relations in general; the need to ensure effective and unhindered access to justice for all citizens; and the specific challenges caused by the martial law in Ukraine, where a significant number of lawyers' clients are abroad or are internally displaced persons, complicating traditional methods of interaction and document retrieval.

The article provides a detailed study of the current legal regulation of the use of electronic trust services and electronic document flow in Ukraine. Separate attention is given to the presumption of equivalence between a QES and a handwritten signature and the legal validity of electronic documents signed with a QES.

The central part of the research is the analysis of legal conflicts arising between norms of higher legal force (laws of Ukraine) and subordinate legal acts, particularly the Rules for State Registration of Civil Status Acts in Ukraine, which regulate the activities of DRACS bodies. The problem of DRACS bodies refusing to recognize legal aid agreements concluded in electronic form and signed with a QES as a basis for issuing duplicate documents is revealed. Such practice creates artificial barriers for lawyers and their clients, undermining the advantages of electronic document management.

Issues in judicial practice regarding the acceptance of electronic evidence and the confirmation of a lawyer's authority in civil proceedings are also highlighted, analyzing the Supreme Court's position on the inadmissibility of excessive formalism. Based on the conducted analysis, the urgent need to improve the regulatory framework and the practice of using electronic signatures by lawyers is substantiated. Specific proposals are formulated regarding amendments to the DRACS Rules, the development of technical mechanisms for QES verification, the issuance of clarifications by the Ministry of Justice of Ukraine, as well as the development of digital infrastructure and the formation of progressive judicial practice. The goal of these measures is to ensure the effective realization of the rights of lawyers and their clients to receive legal aid and access to justice in the context of digital transformation.

Key words: *electronic signature, qualified electronic signature (QES), electronic trust services, lawyer, representative, access to justice, divorce, DRACS, duplicate marriage certificate, legal aid agreement, electronic document management, legal conflict, martial law.*

1. Правовий статус електронного підпису в Україні: законодавче регулювання

Основним нормативно-правовим актом, що регулює відносини у сферах електронної ідентифікації та електронних довірчих послуг в Україні, є Закон України «Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги» від 05.10.2017 р. № 2155-VIII [далі – Закон № 2155-VIII] [1]. Цей закон, що прийшов на зміну Закону України «Про електронний цифровий підпис», був прийнятий з метою гармонізації українського законодавства з європейським Регламентом eIDAS (Регламент (ЄС) № 910/2014) [13].

Закон № 2155-VIII [1] вводить ключові поняття, зокрема:

– **Електронний підпис:** електронні дані, які додаються підписувачем до інших

електронних даних або логічно з ними пов'язуються і використовуються ним як підпис (стаття 1).

– **Удосконалений електронний підпис (УЕП):** електронний підпис, створений в результаті криптографічного перетворення електронних даних, з якими він пов'язаний, з використанням засобу удосконаленого електронного підпису та особистого ключа, однозначно пов'язаного з підписувачем, і який дає змогу здійснити електронну ідентифікацію підписувача та виявити порушення цілісності електронних даних, з якими він пов'язаний (стаття 1).

– **Кваліфікований електронний підпис (КЕП):** удосконалений електронний підпис, який створюється з використанням засобу кваліфікованого електронного під-

пису та базується на кваліфікованому сертифікаті відкритого ключа (стаття 1).

Ключове значення для реалізації прав адвоката має стаття 18 Закону № 2155-VIII [1], яка встановлює презумпцію відповідності кваліфікованого електронного підпису власноручному підпису. Частина 4 цієї статті чітко визначає: «Кваліфікований електронний підпис має презумпцію відповідності власноручному підпису (печатки)». Це означає, що документ, підписаний КЕП, має таку саму юридичну силу, як і документ, підписаний власноруч, і не може ставитися під сумнів лише на тій підставі, що він має електронну форму. Частина 5 статті 18 додатково встановлює, що «Кваліфікований електронний підпис не може бути визнаний недійсним та/або позбавленим юридичної сили виключно через те, що він має електронний вигляд або не відповідає всім вимогам до кваліфікованого електронного підпису». Це положення підсилює юридичну значущість КЕП.

Закон також регулює діяльність надавачів електронних довірчих послуг, вимоги до засобів КЕП, порядок сертифікації тощо, створюючи комплексну систему для надійного та юридично значущого електронного документообігу. Важливим є також Закон України «Про електронні документи та електронний документообіг» від 22.05.2003 р. № 851-IV [далі – Закон № 851-IV] [4]. Стаття 6 цього закону визначає правовий статус електронного підпису як обов'язкового реквізиту електронного документа, що використовується для ідентифікації автора та/або підписувача електронного документа іншими суб'єктами електронного документообігу. Стаття 7 встановлює, що оригіналом електронного документа вважається електронний примірник документа з обов'язковими реквізитами, у тому числі з електронним підписом автора або підписом, прирівняним до власноручного підпису відповідно до Закону № 2155-VIII [1].

Таким чином, законодавство України чітко визначає високий юридичний статус кваліфікованого електронного підпису, прирівнюючи його до власноручного та надаючи електронним документам, підписаним КЕП, силу оригіналу. Це створює правову основу для викорис-

тання адвокатами КЕП у своїй професійній діяльності.

2. Електронні докази в цивільному процесі

Важливим кроком у цифровізації правосуддя стало запровадження поняття «електронних доказів» у процесуальне законодавство. Стаття 100 ЦПК України [3] визначає електронні докази як «інформацію в електронній (цифровій) формі, що містить дані про обставини, що мають значення для справи, зокрема, електронні документи (в тому числі текстові документи, графічні зображення, плани, фотографії, відео- та звукозаписи тощо), веб-сайти (сторінки), текстові, мультимедійні та голосові повідомлення, метадані, бази даних та інші дані в електронній формі».

Для адвокатської практики у справах про розірвання шлюбу важливим є положення частини 2 статті 100 ЦПК України [3], відповідно до якого «електронні докази подаються в оригіналі або в електронній копії, засвідченій електронним підписом, прирівняним до власноручного підпису відповідно до Закону України «Про електронні довірчі послуги»...» [1]. При цьому, за загальним правилом, «учасники справи мають право подавати електронні докази в паперових копіях, посвідчених у порядку, передбаченому законом».

Одним із проблемних аспектів у судовій практиці є вимога деяких судів щодо обов'язкового подання оригіналу свідцтва про шлюб у справах про його розірвання. Така практика не узгоджується з позицією Верховного Суду, висловленою у справі № 526/442/22 [7], згідно з якою залишення позову без руху з підстав неподання оригіналу свідцтва про шлюб є порушенням права на справедливий суд. У постанові від 19.10.2022 у справі № 526/442/22 [7] Верховний Суд наголосив, що «подання копії свідцтва про шлюб без оригіналу цього документа саме по собі не є підставою для залишення позовної заяви без руху». Суд зазначив, що вимога надати оригінал свідцтва про шлюб є «надмірним формалізмом, який створює перешкоди для реалізації права на доступ до суду». Ця позиція Верховного Суду є особливо важливою у контексті проблеми, що розглядається в даній

статті, оскільки вона підтверджує загальний принцип – надмірний формалізм у вимогах до документального підтвердження обставин справи є неприпустимим та порушує право на доступ до правосуддя. Разом з цим наявна актуальна практика судів, які все ще наполегливо вимагають надання оригіналу чи дублікату свідотства про шлюб, залишаючи справи без руху та надаючи строк на усунення недоліків, зокрема по справах: № 404/3126/25 [8], 137/491/25 [9], 727/4167/25 [10], 523/5385/25 [11], 638/6572/25 [12].

3. Практичні аспекти використання електронного підпису

Можна виділити кілька ключових проблем, з якими стикаються адвокати при використанні електронного підпису у цивільному процесі, зокрема у справах про розірвання шлюбу:

– **Проблема отримання необхідних доказів** – коли для отримання дублікату свідотства про шлюб від органів ДРАЦС адвокат не може використати договір, підписаний КЕП.

– **Проблема подання електронних доказів** – коли суд відмовляється приймати електронні копії документів, навіть якщо вони засвідчені КЕП.

4. Порівняльний аналіз з міжнародним досвідом

Для кращого розуміння проблематики використання електронного підпису в цивільному процесі доцільно звернутися до міжнародного досвіду. У європейських країнах, зокрема у державах-членах ЄС, використання електронних підписів регулюється Регламентом eIDAS (Регламент (ЄС) № 910/2014) [13], який встановлює єдині стандарти для електронної ідентифікації та довірчих послуг. У Німеччині, наприклад, адвокати мають електронні посвідчення (beA – *besonderes elektronisches Anwaltspostfach*), які дозволяють їм підписувати документи та взаємодіяти з судами в електронній формі. З 2022 року електронна комунікація стала обов'язковою для професійних учасників процесу. У Естонії, яка є одним із лідерів цифровізації державних послуг, адвокати активно використовують державну систему електронної ідентифікації (ID-карти) для підписання документів та участі в електронному судочинстві через портал

E-File. Порівняно з цими країнами, Україна має прогресивне законодавство у сфері електронних довірчих послуг, але відстає у практичному впровадженні та інтеграції цих інструментів у щоденну практику судів та державних органів. Основною проблемою є не стільки законодавчі прогалини, скільки технічні обмеження, консерватизм правозастосування та колізії між законами та підзаконними актами.

5. Судова практика щодо визнання документів, підписаних КЕП

Окрім згаданої вище постанови Верховного Суду у справі № 526/442/22 [7], варто звернути увагу й на інші судові рішення, які формують практику використання електронних документів та підписів. (Примітка: Постанова у справі № 908/1264/19 не використовується далі у тексті і не згадується в контексті інших аргументів, тому вилучена зі списку джерел). (Примітка: Постанова у справі № 826/12108/18 не використовується далі у тексті і не згадується в контексті інших аргументів, тому вилучена зі списку джерел). (Примітка: Постанова у справі № 240/4977/18 не використовується далі у тексті і не згадується в контексті інших аргументів, тому вилучена зі списку джерел).

Аналіз судової практики свідчить про поступове формування позитивної тенденції щодо визнання юридичної сили електронних документів та підписів. Однак ця практика ще не є усталеною та однозначною, особливо на рівні місцевих судів, що створює правову невизначеність для учасників процесу.

6. Колізія на практиці: отримання дублікатів свідотств в органах ДРАЦС адвокатом з електронним договором

Приклад оформлення адвокатом повноважень для отримання дублікатів свідотств в органах ДРАЦС найбільш яскраво демонструє проблему реалізації прав адвоката за допомогою електронного підпису. Ця колізія виникає на стику кількох нормативно-правових актів різної юридичної сили та практики їх застосування.

7. Аналіз нормативно-правового регулювання діяльності органів ДРАЦС

Діяльність органів державної реєстрації актів цивільного стану (ДРАЦС) регулюється Законом України «Про державну

реєстрацію актів цивільного стану» від 01.07.2010 № 2398-VI та Правилами державної реєстрації актів цивільного стану в Україні, затвердженими Наказом Міністерства юстиції України від 18.10.2000 № 52/5 (у редакції наказу від 24.12.2010 № 3307/5) (далі – Правила ДРАЦС) [5].

Правила ДРАЦС [5] містять положення щодо видачі повторних свідоцтв про державну реєстрацію актів цивільного стану та інших документів. Зокрема, розділ IV Правил ДРАЦС [5] регулює порядок видачі повторних свідоцтв про державну реєстрацію актів цивільного стану та інших документів. Пункт 2 розділу IV Правил ДРАЦС [5] визначає суб'єктів, які мають право на отримання повторних свідоцтв про державну реєстрацію актів цивільного стану, серед яких:

- особи, щодо яких складено запис;
- представники зазначених осіб, які діють на підставі нотаріально посвідченої довіреності;
- адвокати, які представляють інтереси вказаних осіб.

Пункт 2.1 розділу IV Правил ДРАЦС [5] встановлює, що «для отримання повторних свідоцтв про державну реєстрацію актів цивільного стану... адвокати надають ордер, виданий адвокатом або адвокатським об'єднанням, копію договору про надання правової допомоги, засвідчену у встановленому законодавством порядку».

8. Суть правової колізії

Основна колізія полягає у тому, як саме тлумачиться вимога щодо надання «копії договору про надання правової допомоги, засвідченої у встановленому законодавством порядку» органами ДРАЦС на місцях. Органи ДРАЦС інтерпретують цю вимогу наступним чином:

- Договір про надання правової допомоги має бути укладений у паперовій формі з власноручними підписами сторін;
- Копія такого договору має бути засвідчена власноручним підписом адвоката.

Така інтерпретація прямо суперечить положенням законів вищої юридичної сили:

- Закону України «Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги» [1], стаття 18 якого встановлює, що кваліфікований електронний підпис

має презумпцію відповідності власноручному підпису;

Закону України «Про електронні документи та електронний документообіг» [4], стаття 7 якого визначає, що оригіналом електронного документа є електронний примірник з обов'язковими реквізитами, включаючи електронний підпис;

– Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» [2], стаття 20 якого надає адвокату право самостійно посвідчувати копії документів у справах, які він веде.

Незважаючи на ці законодавчі положення, Правила ДРАЦС [5] не містять чіткого механізму прийняття та визнання договорів про надання правової допомоги, укладених в електронній формі та підписаних КЕП сторін. Ця невідповідність створює практичну перешкоду для адвокатів, які працюють з клієнтами дистанційно, особливо в умовах воєнного стану, коли багато громадян України перебувають за кордоном або є внутрішньо переміщеними особами.

9. Практичні наслідки правової колізії

Описана колізія має суттєві негативні наслідки для реалізації прав адвокатів та їх клієнтів:

– **Неможливість отримання необхідних доказів.** Адвокат, маючи дійсний договір з клієнтом, підписаний КЕП, не може отримати дублікат свідоцтва про шлюб, який часто є необхідним для подачі позову про розірвання шлюбу. Це створює замкнене коло: для подачі позову потрібен документ, а для отримання документа не визнаються електронні повноваження.

– **Додаткові витрати часу та ресурсів.** Адвокати змушені шукати обхідні шляхи, наприклад, використовувати кур'єрські служби для пересилання паперових договорів, що призводить до затягування процесу та додаткових витрат.

– **Правова невизначеність.** Незрозумілість та неоднаковість застосування правил різними відділами ДРАЦС створює ситуацію правової невизначеності, коли адвокат не може передбачити, чи будуть визнані його повноваження в конкретному випадку.

10. Можливі шляхи вирішення колізії

Для вирішення виявленої правової колізії можна запропонувати наступні кроки:

– **Внесення змін до Правил ДРАЦС** [5]. Необхідно доповнити пункт 2.1 розділу IV Правил чітким положенням про те, що копію договору про надання правової допомоги може бути як паперова копія, засвідчена власноручним підписом адвоката, так і електронна копія, засвідчена КЕП адвоката, або оригінал електронного договору, підписаного КЕП сторін.

– **Розробка технічного механізму перевірки КЕП.** Органи ДРАЦС мають бути забезпечені технічними можливостями для перевірки дійсності КЕП, яким підписані електронні документи. Це може включати встановлення відповідного про-

грамного забезпечення та навчання персоналу.

– **Видання роз'яснень та методичних рекомендацій.** Міністерство юстиції України має видати детальні роз'яснення для органів ДРАЦС щодо порядку прийняття та перевірки електронних документів, підписаних КЕП.

– **Залучення професійної спільноти.** Національна асоціація адвокатів України може відіграти активну роль у вирішенні цієї проблеми шляхом проведення консультацій з Міністерством юстиції, надання роз'яснень для адвокатів та моніторингу ситуації.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги: Закон України від 05.10.2017 р. № 2155-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2017. № 45. Ст. 400. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2155-19> (дата звернення: 28.04.2025).

2. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України від 05.07.2012 р. № 5076-VI. Відомості Верховної Ради України. 2013. № 27. Ст. 282. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5076-17> (дата звернення: 18.04.2025).

3. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004 р. № 1618-IV. Відомості Верховної Ради України. 2004. № 40-41, 42. Ст. 492. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15> (дата звернення: 18.04.2025).

4. Про електронні документи та електронний документообіг: Закон України від 22.05.2003 р. № 851-IV. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 36. Ст. 275. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/851-15> (дата звернення: 18.04.2025).

5. Про затвердження Правил державної реєстрації актів цивільного стану в Україні: Наказ Міністерства юстиції України від 18.10.2000 р. № 52/5 (у редакції наказу Міністерства юстиції України від 24.12.2010 № 3307/5). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0719-00> (дата звернення: 18.04.2025).

6. Рішення Ради адвокатів України № 56 від 12.04.2019 «Про затвердження роз'яснення щодо отримання адвокатом від клієнта згоди на укладення договору про надання правової допомоги». URL: https://www.google.com/search?q=https://unba.org.ua/assets/uploads/legislation/rishennya/2019-04-12-r-shennya-rau-56_5cdc17e7e378a.pdf (дата звернення: 18.04.2025). *(Примітка: Це джерело не цитується безпосередньо в тексті, але може бути релевантним для загального контексту прав адвокатів).*

7. Постанова Верховного Суду від 19.10.2022 у справі № 526/442/22. URL: <https://www.google.com/search?q=https://reyestr.court.gov.ua/Review/106902886> (дата звернення: 18.04.2025).

8. Ухвала Кіровоградського районного суду м. Кіровограда від 23.04.2025 року у справі № 404/3126/25. URL: <https://www.google.com/search?q=https://reyestr.court.gov.ua/Review/126793051> (дата звернення: 28.04.2025).

9. Ухвала Літинського районного суду Вінницької області від 22.04.2025 року у справі № 137/491/25. URL: <https://www.google.com/search?q=https://reyestr.court.gov.ua/Review/126768455> (дата звернення: 28.04.2025).

10. Ухвала Шевченківського районного суду м. Чернівці від 16.04.2025 року у справі № 727/4167/25. URL: <https://www.google.com/search?q=https://reyestr.court.gov.ua/Review/126646299> (дата звернення: 28.04.2025).

11. Ухвала Суворовського районного суду міста Одеси від 16.04.2025 року у справі № 523/5385/25. URL: <https://www.google.com/search?q=https://reyestr.court.gov.ua/Review/126720729> (дата звернення: 28.04.2025).

12. Ухвала Держинського районного суду міста Харкова від 15.04.2025 року у справі № 638/6572/25. URL: <https://www.google.com/search?q=https://reyestr.court.gov.ua/Review/126645538> (дата звернення: 28.04.2025).

13. Регламент Європейського Парламенту і Ради (ЄС) № 910/2014 від 23.07.2014 про електронну ідентифікацію та довірчі послуги для електронних транзакцій в межах внутрішнього ринку та про скасування Директиви 1999/93/ЄС. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_016-14 (дата звернення: 18.04.2025).